https://www.doi.org/10.31918/twejer.1812.2

e-ISSN (2617-0752)   p-ISSN (2617-0744)

بەبەرهەمیی پرۆسەی لێکدان لەزمانی کوردیدا

د. دلێر سادق کانەبی
زانکۆی سۆران- فاکەڵتیی ئاداب
Diler.kaneby@soran.edu.iq

سامی حوسێن قادر
پەروەردەی شەقڵاوە

پوختە

لەم لێکۆڵینەوەیەدا ڕادەی بەبەرهەمی پرۆسەی لێکدان لەزمانی کوردیدا لێیکۆڵراوەتەوە و ڕادەی بەبەرهەمییان دەستنیشان کراوە. سەرەڕای گرنگیی پرۆسەی لێکدان بۆ دەوڵەمەندکردنی فەرهەنگی زمان، لەسەرچاوە کوردیەکاندا باسی بەبەرهەمی لە پرۆسەی لێکداندا نەکراوە. لە لێکۆڵینەوەکەدا پەیڕەوی ڕێبازی وەسفی کراوە و بۆ ئامارەکەش بەرنامەی (مایکرۆسۆفت ئەکسل) پشتی پێبەستراوە، بۆ پۆلێنکردنی جۆرەکانی وشەی لێکدراویش بۆچوونی (بیستۆ و سکالیس) لەبەرچاوگیراوە.

لێکۆڵینەوەکە لە سێ بەش پێکهاتووە: بەشی یەکەمی تایبەتکراوە بە بەبەرهەمی لە وشەی لێکدراودا و بەشی دووەمیش پەیوەستە بە پێکهاتەی وشە لێکدراوەکان لە ڕوانگەی بیستۆ و سکالیسەوە و لەبەشی سێیەمیشدا بەپێی داتای بەردەست بەبەرهەمیی هەریەکە لە جۆرەکانی وشەی لێکدراو و یاساکانی بەرهەمهێنانیان خراونەتەڕوو.

وشە کلیلییەکان: بەبەرهەمی، چەقناوەکی، چەقدەرەکی، شوێنکەوتەیی، دیارخەری، هاوتا.

بەبەرهەمیی پرۆسەی لێکدان لەزمانی کوردیدا

پێشەکی

پرۆسەی لێکدان وەک پرۆسەیەکی وشەڕۆنان لە مۆرفۆلۆژیدا یەکێکە لە پرۆسە گرنگەکانی وشەڕۆنان و بەبەرهەمی تیایدا لە زۆربەی پرۆسەکانی دیکە زیاترە، لەم لێکۆڵینەوەیەدا بەبەرهەمی یاساکانی پرۆسەی لێکدان تیشکیان خراوەتە سەر. لە وشە لێکدراوەکان و ڕادەیی بەبەرهەمییان کۆڵراوەتەوە لە زمانی کوردی(زاری کوردی ناوەڕاست)دا.

لە سەرچاوە زمانەوانییەکانی زمانی کوردیدا لەگەڵ ئەوەی باسی پرۆسەی لێکدان و وشەی لێکدراو کراوە، بەڵام باسی بەبەرهەمی لە پرۆسەی لێکداندا نەکراوە، ئەگەرچی پرۆسەی لێکدان لە پاڵ دارِشتندا یەکێکە لە گرنگترین پرۆسەکانی وشەڕۆنان، ژمارەیەکی زۆر وشە لە زمانی کوردیدا بەم پرۆسەیە دروستبوون و سەرچاوەی سەرەکی دەوڵەمەندکردنی فەرهەنگی زمان و پڕکردنەوەی پێداویستییەکانی قسەپێکەرانە، ئەمەش هۆکاری هەڵبژاردنی بابەتەکەیە و بۆ ئەوەی ببێتە هەنگاوێک بۆ لێکۆڵینەوە لە بەبەرهەمی لە سەرجەم پرۆسەکانی دیکەی وشەڕۆناندا چ لەناو خودی پرۆسەکان یان لەسەر ئاستی کۆی پرۆسەکاندا. کەرەستە و داتاکانی ئەم لێکۆڵینەوەیە بریتین لە وشە لێکدراوەکانی نێو (فەرهەنگی خاڵ) کە فەرهەنگێکی کوردی-_ کوردییە و وەک سەرچاوەی سەرەکی وەرگیراوە، وەکو سەرچاوەیەکی تەواوکەریش داتا لەو لێکۆڵینەوە زمانەوانییانەی کە باسی وشەی لێکدراویان

کردووە، وەکو سەرچاوەیەکی پاڵپشت و تەواوکەر بۆ ئەو فەرهەنگە سوودیان لێوەرگیراوە. لەم لێکۆڵینەوەیەدا ڕێبازی وەسفی و ئاماری بۆ دەرخستنی بەبەرهەمیی جۆر و یاساکانی ڕۆنانی وشەی لێکدراو پەیڕەوکراوە لە ڕووی ئامارەوە پشت بە بەرنامەی (ئەکسل) بەستراوە، لەڕووی تیۆریشەوە بۆ پۆلێنکردنی جۆرەکانی وشەی لێکدراو پشت بە پۆلێنەکەی (بیستۆ و سکالیس) بەستراوە. بوونی پێگەی فراوانی پرۆسەی لێکدان لە لێکۆڵینەوەکانی زماندا، لێکۆڵینەوە لە وشە لێکدراوەکان و دەوڵەمەندی ئەم پرۆسەیە و دەستنیشاننەکردنی بەبەرهەمیی پرۆسەکە، گرفتی لێکۆڵینەوەکە بووە. لێکۆڵینەوەکە جگە لە پێشەکی و ئەنجام و پوختە و لیستی سەرچاوەکان و پاشکۆکان لە سێ بەش پێکهاتووە:

بەشی یەکەم: بۆ " بەبەرهەمی لە وشەی لێکدراودا " تەرخان کراوە، کە کۆمەڵێک باس لەخۆ دەگرێت لەوانە ڕوونکردنەوەی چەمک و زاراوەی بەبەرهەمی، بەبەرهەمی لە مۆرفۆلۆژیدا و بەبەرهەمی لە پرۆسەی لێکداندا. **بەشی دووەم**: بە ناونیشانی "وشەی لێکدراو و جۆرەکانی لە زمانی کوردیدا"یە، بریتییە لە خستنەڕووی پێکهاتەی وشە، پێناسە و تایبەتمەندییەکانی وشەی لێکدراو، جۆرەکانی وشەی لێکدراو لە ڕوانگەی زمانەوانە کورد و بیانییەکانەوە، پۆلینی وشە لێکدراوەکان لە ڕوانگەی بیستۆ و سکالیس خراوەتەڕوو. **بەشی سێیەم**: بە ناونیشانی "بەبەرهەمیی یاساکانی ڕۆنانی وشەی لێکدراو لە زمانی کوردیدا"یە، تایبەتە بە توێژینەوە و خستنەڕووی جۆرەکانی وشەی لێکدراو، یاساکانی وشەی لێکدراو بەپێی داتای بەردەست و دیاریکردنی بەبەرهەمیی

هەریەکە لە جۆرەکانی وشەی لێکدراو و یاساکانی بەرهەمهێنانی وشەی لێکدراو، ئەمەش بریتییە لە کاری پراکتیکی لێکۆڵینەوەکە.

١- بەبەرهەمی لە وشەی لێکدراودا

١-١- چەمک و زاراوەی بەبەرهەمی

١-١-١- چەمکی بەبەرهەمی

بەبەرهەمی پەیوەستە بە گشت بوار و زانستە جیاوازەکانەوە، بەو واتایەی تەنیا بە زانستێک نەبەستراوەتەوە و سنووریکی فراوانی هەیە، ئامانجی پرۆسەی بەرهەمهێنان و چالاکی لە هەر بوارێکدا، دەستکەوتنی سوود و بە دەستهێنانی بەرهەمی نوێیە، پاشان هەوڵدانە بۆ زیادکردنی دەستکەوت و ڕێژەی بەرهەمی بە دەستهاتوو، لێرەدا لەسەر بنەمای ڕێژەی ئەم بەرهەمانە دەتوانرێت بەشێوەیەکی پلەبەندی ڕادەی بەبەرهەمییان دیاریبکرێت. (سازان زاهیر سەعید: ٢٠٠٩: ٥). بۆ نموونە: لە بواری کشتوکاڵدا بەهۆی ئەوەی بەرهەمە دانەوێڵەییەکان پێداویستی ڕۆژانەی ژیانی مرۆڤن، بۆیە بەردەوام هەوڵدراوە داهێنان لەم بوارەدا بکرێت و ڕێژە و بەرهەمەکان زیادبکرێن بەتایبەتی (گەنم و جۆ،...) لەپاڵ ئەمانەشدا دەست بەبەرهەمهێنانی سەوزە و میوە کراوە، بەهۆی زۆربوونی ژمارەی دانیشتوان و زیادبوونی داواکارییەکان بەرهەم و ڕێژەی جۆرەکانی بەرهەمە کشتوکاڵیەکانیش زیادکراوە، لەگەڵ ئەوەشدا بەرهەم و توانای بەرهەمهێنانی جۆرەکانی کشتوکاڵ وەک یەک نین، لێرەدا پێدەچێت چەمکی بەبەرهەم و بەبەرهەمی لەم بوارە

سەرچاوەی گرتبێت و دواتر بۆ بوارەکانی تر گواسترابێتەوە وەک(نەوت، تەکنەلۆجیا، ...).

١-١-٢- زاراوەی بەبەرهەمی

دوای لێکۆڵینەوە لە بەرهەمی ڕێزماننووسانی سانسکریتی؛ زمانەوانان ئەوەمان بۆ ڕوون‌دەکەنەوە، کە ئەوان بایەخیان بە چەمکی بەبەرهەمی داوە. زاراوەی بەبەرهەمی (productivity) بۆ یەکەمین جار لەلایەن (دیتس–Dietz) ١٨٣٨ بەکارهاتووە، (دیتس) بەبەرهەمی وەکو بەرانبەرێک بۆ (زیندووبوون) بەکارهێناوە، کەسانی دیکەی وەکو یەسپرسن(Jespersen) ١٩٤٢، دارمستەر(Darmester)، گریم(Grimm)، کایچوڤسکی(Karcevski)، لولوفس(Lulofs)، نایروپ(Nyrop)، پاوڵ (Paul)؛ بەبەرهەمییان بەهەمان چەمک بەکارهێناوە. (آزیتا عباسی: ١٣٨٤: ٩٥). گروپێکی دیکە لەوانەش پایک(Pike) ١٩٦٧، بەبەرهەمییان بە چەمکی (کارابوون) بەکارهێناوە، ئەمە لە کاتێکدایە کە کەسانی دیکەی وەکو فلایشەر(Fleischer) ١٩٧٥ جیاوازی دەکەن لەنێوان ئەم دوو چەمکەدا.(Bauer:٢٠٠١:١٢).

١-٢- بەبەرهەمی لە زماندا

هەرچەندە بەبەرهەمی لە هەموو زانستەکاندا چەمکێکی هاوبەشی هەیە، بەڵام بۆ کارکردن لەسەری لە هەر بوارێکی تایبەتدا پێویستە واتاکەی بەپێی کەرەستەکانی ئەو بوارە شیبکرێتەوە، بۆیە لێکدانەوەی واتای بەبەرهەمی لە زمانەوانیدا؛ پێویستە بە کەرەستە و دانە زمانییەکانەوە تایبەتمەندبێت و بناسرێت. لێرەدا بەپێی بۆچوونی

زمانەوانـان هەوڵـدەدرێت چەمـکەکەی ڕوونبکـرێتەوە. بـۆ نمـوونە بەبەرهەمـی تـایبەت بە چـۆنییەتی ڕوونکـردنەوەی زمـانپژانی منـداڵ، لای چۆمسـکی(Chomsky) بـایەخی خـۆی هەیە، منـداڵ هەر لە قۆنـاغە سـەرەتاییەکانی تەمەنیدا لە توانایدایە ئەو دەربـڕاوانە بەرهەمبهێنـێ، کە بە هیچ شـێوەیەک لەمەوپێش نەیبیستوون. (محەمەدی مەحویی: ٢٠٠١: ٤٠). فاسـۆڵد (Fasold) دەڵێـت: بەبەرهەمـی "تایبەتمەنـدییەکی بنچینەیـی زمـانی مـرۆڤە، کە بەهـۆیەوە دەتوانرێـت ژمـارەیەکی بێسـنوور مانـای نـوێ، بە لێکدانی ئەو فۆڕمـانەی لە زمـانەکەدا هەن، بەپێـی یاسـا و ڕێسـاکانی زمـانەکە بەدەسـت بهێنـرێن". (٥١٢ :Fasold:٢٠٠٦). کەواتە بەبەرهەمـی تایبەتمەنـدییەکی زمـانی مـرۆڤە و لە زمـانی گیـانەوەرانی دیـکەدا نیـیە، بە جۆرێـک مـرۆڤ بەهـۆی ئەو توانـا و سیسـتەمە زمـانییەی لە مێشـکیدا هەیە، دەتوانێـت کۆمەڵێـک کردەی لێکدانی دانەکانی زمـان لە ئاسـتە جیاوازەکانـدا ئەنجامبـدات و بەڕێژەی جیاواز فۆرمی نوێ بە واتای نوێوە بەرهەمبهێنێت.

بەشـێوەیەکی گشـتی زمـان لە سـەرجەم ئاسـتەکانیدا بەبەرهەمە، بۆیە "توانای بەرهەمهێنانی دەربڕاوە نوێکان بۆ نرخاندنی ڕژێمەکانی زمـان سـەنگی مەحەک نییە و ڕۆڵـی سـەرەکی نابینێت، نەگـوتراوە و نایشگوترێت، ئەم زمانە چالاکترە لەو زمانە و لەبەرئەمەیە ئەو زمانە چاکترە لەو زمانە، چونکە هەموو زمانەکـان بەبەرهەمـن". (محەمەدی مەحویی: ٢٠٠١: ٤٠). واتە بەپێی پێویسـتی زمانەکـان بەبەرهەمـی لە هەموو ئاستەکاندا بەڕێژەی جیاواز دەبینرێت.

١-٢-١- بەبەرهەمی لە مۆرفۆلۆژیدا

گۆڕانکارییەکانی ژیان، بەردەوام وشەی نوێ دێنێتەکایەوە، ئەم هاتنەکایە یان لە ڕێگەی پرۆسە مۆرفۆلۆژییەکانی ناو زمانەکە خۆی دەبێت، یان بە خستنە پاڵیەک و لێکدانی مۆرفیمەکان یان بە وەرگرتنی وشە لە زمانانی دیکە دەبێت بۆ بەرهەمهێنانی وشەی نوێ. لەوکاتەوە کە ڕێزماننووسانی ڕێزمانی بەرهەمهێنان بایەخیان بە وشە دروستکردندا؛ یەکەمین جار لەلایەن لیز(Lees) ١٩٦٠ەوە بەبەرهەمی گۆڕا بۆ باسێکی گرنگ و لایەنی کەم لە شەستەکانی سەدەی ڕابردووبوو کە زۆربەی زمانەوانانی بواری وشەسازی گەیشتنە ئەو ئەنجامەی کە پێویستە بۆ بەبەرهەمی تیۆرێکی وشەسازی بخرێتەڕوو. لەوکاتەوە تا ئێستاش کەسانی وەکو باین(Bayen ١٩٩٣، ١٩٩٤، ١٩٩٦، ١٩٩٧)، هێی (Hay ٢٠٠١، ٢٠٠٢، ٢٠٠٣)، پلاگ (Plag ١٩٩٩، ٢٠٠٠، ٢٠٠٢، ٢٠٠٣)، کاتامبا (Katamba ١٩٩٣)، دیشلو و ویلیامز (Williams & Disciullo ١٩٨٧)، باور (Bauer ١٩٨٣، ٢٠٠١)، بۆش(Bosch ٢٠٠١)، لە بواری بەبەرهەمی کاریان کردووە، بە پێچەوانەی ئەوانەش فاب (Fab) باوەڕی بە خستنەڕووی بەبەرهەمی لە بواری وشەسازیدا نییە. (آزیتا عباسی: ١٣٨٤: ٩٦). بەبەرهەمی "توانای زمانە مرۆییەکانە بۆ بەکارهێنانی هۆکاری سنووردار لە پێناو داهێنانی ژمارەیەکی دیارینەکراو و بێسنوور لە دەربڕاو، بەڵام بەشێوەیەکی گشتی بەبەرهەمی وەک ئەدگارێکی مۆرفۆلۆژییانە دانراوە". (نەرمین عومەر ئەحمەد: ٢٠١٠: ١٠). زمان بەگشتی لە هەموو ئاستەکانیدا بەبەرهەمە و لە ئاستی مۆرفۆلۆژیدا لە پلەیەکی بەرزدایە. فرۆمکین (Fromkin) سەبارەت بەبەرهەمی لە مۆرفۆلۆژیدا دەڵێت: "بەبەرهەمی ئاماژە بە هەموو ئەو یاسا

مۆرفۆلۆژییانە دەکات؛ کە دەتوانرێت بەشێوەیەکی سەربەست (ئازاد) بەسەر هەموو فۆرمەکان جێبەجێبکرێن، بە مەبەستی پێکهێنانی وشەی نوێ". (Fromkin:٥٧٦:٢٠١٤). یاسا مۆرفۆلۆژییەکان بەشێوەیەکی گشتی بەبەرهەمن، بەڵام هەموویان لە یەک ئاستی بەبەرهەمیدا نین؛ کە پرۆسەکانی (لێکدان، دارشتن، ئەکرۆنیم، ...) دەگرێتەوە.

١-٢-١-١- بەبەرهەمی لە پرۆسەی لێکداندا

لێکدان یەکێکە لە پرۆسە سەرەکییەکانی بەرهەمهێنانی وشەی نوێ لە زماندا. بەشێوەیەکی گشتی کە زمانی کوردی لە زمانە لکاوە تێکچڕژاوەکانە؛ یەکێکە لەو زمانانەی ئەم پرۆسەیە تیایدا بەبەرهەمە و لە هەموو بەشە ئاخاوتنەکانی ؛ ناو، ئاوەڵناو، ئاوەڵکار و کار ئەم پرۆسەیە دەبینرێت. (نەرمین عومەر ئەحمەد: ٢٠١٠: ٥٤). سەرەڕای بەشە ئاخاوتنەکانی سەرەوە پرۆسەی لێکدان لە بەشە ئاخاوتنی (ژمارە)ش بەبەرهەمە و چەندین ژمارەی لێکدراو بەهۆی ئەم پرۆسەیەوە دروست بوون. بەم پێیە پرۆسەی لێکدان ڕێگایەکی هەرە چالاکی دەوڵەمەندکردنی فەرهەنگە لە دروستکردنی وشەی نوێدا.

مۆرفۆلۆژیی زمانی کوردی لە ڕووی پرۆسەی لێکدانەوە بەبەرهەمە و بەسەر هەموو بەشە ئاخاوتنەکانی، کە لەسەرەوە ئاماژەیان پێدراوە؛ جێبەجێدەبێت و "لەیەکدانی ناوی لە زمانە گێرمانەکاندا بەبەرهەمترە وەک لە زمانە ڕۆمانییەکاندا، لە زمانی کوردی ئەمڕۆدا، لەیەکدان لە بواری ئاوەڵناویدا لە پێشترین

(موفەزەلتریین) چەشنی وشە دروستکردنە، بەڵام بێسنوور و بەبێ قەیدیش بەبەرهەم نییە". (محەمەدی مەحویی: ٢٠١٠: ٢٧٧). بەبەرهەمیی پرۆسەی لێکدان لە نێوان زمانە جیاوازەکاندا و لە خودی زمانێکیشدا ڕێژەییە، لە نێوان بەشە ئاخاوتنەکانی یەک زمانیشدا گۆڕانی بەسەردا دێت.

٢- جۆرەکانی وشەی لێکدراو لای (بیستۆ و سکالیس):

بەپێی دابەشکردنەکەی (بیستۆ و سکالیس) بۆ وشەی لێکدراو، دابەشکردنەکە ئەم جۆرە لێکدراوانە دەگرێتەوە وەک لە هێلکاری ژمارە (١٠) دیارە.

٢-١) وشەی لێکدراوی هاوتا (coordinate compound):

ئەم چەشنە لێکدراوە پێکهاتەکانی بەشێوەی ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ دەخرێتە پاڵیەکتری، لەم وشە لێکدراوەدا توخمی یەکەم نابێتە دیارخەری توخمی دووەم و بە پێچەوانەوەش، بەڵکو هەردوو توخمە پێکهێنەرەکەی وشە لێکدراوەکە هاوشانن.

هەندێک لە وشە لێکدراوەکانی زمانی کوردی شوێنیان لەناو پۆلێنەکەی (بیستۆ و سکالیس) نابێتەوە هەرچەندە کەرتەکانیان بەهۆی مۆرفیمی لێکدەری /- و-/ خراونەتە پالیەکتری وەک وشەی لێکدراوی هاوتا خۆیان دەنوێنن، ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە بنەمای هاوتابوونیان تێدا نییە، چونکە کەرتە پێکهێنەرەکانی ئەم جۆرە لێکدراوانە هەمان سەنگیان نییە و هاوشان نیین بۆ نموونە لە وشەکانی (گژوگیا، چڕوچاو، گورج و گۆڵ، توندوتۆڵ،

تەختەومەختە،...) دەبینین کەرتە پێکهێنەرەکانیان هاوشان نین و کەرتێکیان دوبارەبووەوەی وشەی دوای خۆی یان پێش خۆیەتی بە گۆڕانی دەنگی و واتادار نییە. چەند وشەیەکی تری لێکدراو بنەمای ئەوەیان تێدایە کە سەر بەزیاتر لە جۆرێک لە جۆرەکانی وشەی لێکدراو بن وەک (کشتوکاڵ، هاتوچۆ، گفتوگۆ، دەستوبرد،...) لە لایەک هەردوو کەرتە پێکهێنەرەکانیان لە پێکهێنانی وشەکەدا هاوشانن لە لایەکی ترەوە یەکێک یان هەردوو کەرتەپێکهێنەرەکانی (قەد یان ڕەگی کار)ن. ئەمەش وادەکات بنەمای وشەی لێکدراوی هاوتا و شوێنکەوتەییان تێدابێت بۆیە ناتوانن بچنە ناو هیچ کام لە جۆرەکانی وشەی لێکدراو، ئەگەرچی ئەم پۆلێنە بە شێوەیەکی گشتی لە پۆلێنە گونجاوەکانە بەڵام کەموکوڕی لەوەدایە کە ناتوانێ گشت وشە لێکدراوەکانی زمانی کوردی لەخۆ بگرێت، چونکە هەموو زمانێک خاوەنی کۆمەڵێک تایبەتمەندیی خۆیەتی کە لە زمانانی دیکەی جودا دەکاتەوە.

٢-١-١) وشەی لێکدراوی هاوتای چەق ناوەکی:

ئەم جۆرە وشە لێکدراوە ئەوە نیشاندەدات کە هەردوو توخمە پێکهێنەرەکەی هاوشانن لە دیاریکردنی واتاکەیدا یان تێکەڵەیەکە لە هەردوو بنکەکەیدا. (Lieber: ٢٠٠٩ :٤٧). بۆ نموونە (producer_ director) بەشێوەیەکی یەکسان (بەرهەمهێنەر و دەرهێنەرە) واتە واتای هەردوو توخمەکە بەیەکسانی لەخۆ دەگرێت، بەهەمان شێوە وشەی لێکدراوی (poet_ painter)، (نیگارکێش و شاعیر) واتا هەردوو توخمەکە هەم نیگارکێش و هەم شاعیر دەگەیەنێت. وشەی لێکدراوی (کەڕواڵ) هەردوو جومگەکانی بەیەکسانی بەشدارن لە

بەرهەمهێنانی وشە لێکدراوەکە، "لەڕووی سیمانتیکییەوە دەتوانرێ ئەم جۆرە لێکدراوانە وادابنرێن کە دوو (سەرە) یان هەیە". (٣٢٧: Bisetto & Scalise:٢٠٠٥). واتە واتاکەیان تێکەڵەیەکە لە هەردوو کەرتە پێکهێنەرەکەیان.

٢-١-٢) وشەی لێکدراوی هاوتای چەق دەرەکی:

لە وشەی لێکدراوی هاوتای چەق دەرەکی توخمە پێکهێنەرەکانی "لەڕووی سینتاکسییەوە و بە سینتاکسی لە پەیوەندییەکی ڕێکخستن و گونجاندن لەگەڵ یەکتری دان و لەڕووی سیمانتیکییەوە هاونرخن و پێکەوە چشتێکی نوێ دروستدەکەن". (محەمەدی مەحویی: ٢٠١٠: ١٠٤). لێرەدا پەیوەندی دیارخەری لەنێوان کەرتە پێکهێنەرەکانی وشەی لێکدراوی هاوتا بەدی ناکرێت و جومگەکانی هاوتان، واتای وشە لێکدراوەکە دەکەوێتە دەرەوەی چەقی وشە لێکدراوەکە و بەجۆرێک واتاکەی لە هیچ کام لە توخمە پێکهێنەرەکانی بەدەست ناخرێت، بۆیە هیچ یەکێک لە توخمە پێکهێنەرەکانی وشەی لێکدراوی هاوتای چەق دەرەکی سەرە نانوێنن.

بەشێک لەم وشە لێکدراوانە کەرتەکانیان بەهۆی مۆرفیمی لێکدەری (و) لێکدەدرێن و بە (لێکدراوی بەستراو). (محەمەد مەعروف فەتاح : ٢٠١٠: ٢٧٥-٢٨٢). ناسراون. وەک:

زەردوسوور- (منداڵ)ە.

ڕەشوڕووت- (کەسی هەژار).

بەشـێکی تـر لەم لێکـدراوانە بە پرۆسـەکانی دووبـارەکردنەوە دروستکراون بەشێوەی (ئاوەڵناو+ئاوەڵناو یان ئاوەڵکار+ئاوەڵکار و پەیوەندی (دیارخەر+دیارخراو)، (دیارخراو+دیارخەر) لەنێوانیانداننییە و لە بەهێزیدا وەکیەکن. (محەمەدی مەحویی: ٢٠١٠: ٩٤-٩٧). بۆ نموونە:

سوور سوور ← * سووری سوور.

خێراخێرا ← *خێرای خێرا.

ئەم جۆرە لێکدراوانە لێکدراوی هاوتای چەق دەرەکی ئەنوێنن و ئەشێ لێکدراوی هاوتا هەبێت و کەرتەکانی ڕاستەوخۆ کەوتبنە پاڵ - یەکتری و بەپرۆسەی دووبارەبوونەوەش دروستنەبووبن. بۆ نموونە (تەورداس،کەرسەگ...). واتاکەیان لەهیچ کام لە کەرتەکانیان بەدەستناخرێت.

٢-٢) وشەی لێکدراوی دیارخەری (وەسفی) (attributive compound):

لە لێکـدراوی دیـارخەری پەیوەنـدیی دیـارخەری لەنێـوان کەرتەکانی وشـە لێکدراوەکە بەدیدەکرێت. ((لێکدراوی دیارخەری یان بەهۆی ناوێک و ئاوەڵناوێک یان بەهۆی دوو نـاو پێکدێت)). (Bisetto & Scalise :٢٠٠٥: ٣٢٧). واتە کەرتێک ڕۆڵـی دیـارخەر و ئەویتریان ڕۆڵی دیارخراو دەبینێت، ئەمەش دەبێتە دوو جۆر:

٢-٢-١) وشەی لێکدراوی دیارخەری چەق ناوەکی:

ئەم جۆرە لێکدراوە پەیوەندیی دیارخەری لەنێوان کەرتەکانیدا هەیە، بەجۆرێک کەرتێکیان دەبێتە دیارخەر و ئەویتریان دەبێتە دیارخراو (مۆرفیمی بنجی) دەنوێنێ و دەبێتە سەرەی وشە لێکدراوەکە، چونکە دەتوانێ شوێنی هەموو ڕۆنانەکە بگرێتەوە، بۆیە ((توخمە ناسەرەییەکە وەکو دیارخەری سەرە خۆی دەنوێنێ)). (٤٧ :Lieber:٢٠٠٩). بۆ نموونە: (wind mill) ئاشی با کە جۆرێکە لە /mill/ و لێرەدا توخمی /wind/ دیارخەری توخمی /mill/ە واتە بەهۆی /wind/ جۆری /mill/ بەدەردەکەوێت کە (ئاشی با)یە، بەڵام لەوشەی لێکدراوی /mud well/ (تایەی لمی/، سەربەستین لە دیاریکردنی پەیوەندیی نێوان دوو توخمی لێکدراوەکە بەهۆی هۆکاری پەیوەندیی نێوانیان لەهەندێ باردا بەشی یەکەم بەشی دووەم دیاری دەکات، بەڵام مەرج نییە ئەمە یاسایەکی دیاریکراو بێت لەڕوانگەی واتاسازی بەچەند شێوەیەک لەم وشەیە تێدەگەین وەک: ١- تایەیەک لەناو لم بەکاربێت. ٢- تایەیەک لەلم دروستکرابێت. ٣- تایەیەک بەلم ڕوو پۆشکرابێت...

بۆ نموونە لە وشەی لێکدراوی (داربەڕوو) توخمی (دار) دیارخراوە و توخمی (بەڕوو) دیارخەرە، لێرەدا وشەی دار دەتوانێت شوێنی هەموو ڕۆنانەکە بگرێتەوە، بۆیە (دار) سەرەی وشە لێکدراوەکە دەبێت و وشەی لێکدراوی (داربەڕوو) وشەی لێکدراوی دیارخەری چەق ناوەکی (سەرەسەرەتای) دەنوێنێ، کاتێک ئامرازی (ی) لەنێوان کەرتەکانی ئەم جۆرە لێکدراوە دادەنرێت و واتاکەی ڕوون‌دەکاتەوە و دەیکات بەفرێز، وەک:

ناو+ناو (دارگوێز)   ←   (داری گوێز)= فرێز.

ناو+ئاوەڵناو (چاوڕەش) ←   (چاوی ڕەش)=فرێز.

لە لێکـدراوی تـری دیـارخەری کە بەشـێوەی (دەرخەر+ /- -/ + دەرخراو) دروستبوون، وەک: (سـوورەپیاز، پیرەژن،دوورە بەرد،...) کاتێک دیارخەر دەخرێتە دواوە و دەبنەوە فرێز (پیـازی سوور، ژنـی پیر،بەردی دوور). (محەمەد مەعروف فەتاح: ٢٠١٠: ٢٨٠-٢٨١). لەم جۆرە لێکدراوانە کەرتی دووەم (سەر)ە دەنوێنێت و بریتین لەوشـەی لێکدراوی دیارخەری چەق ناوەکی سەرە کۆتایی).

٢-٢-٢) وشەی لێکدراوی دیارخەری چەق دەرەکی:

ئەم جۆرە لێکدراوە لە بنەڕەتدا پەیوەندیی دیـارخەری لەنێوان کەرتەکانی بەدیدەکرێت و "لەجۆری تەواو لێڵ و نادیار، پەیوەست بە جڵەوگرتنـی سـیمانتیکییەوە هەن، بەواتـا کە//واتـای ئـاوێتە// لە هەردوو جومگەکە //یان واتای دەرەکی// وەردەگرن و هێمای نوێ دروسـتدەکەن،...، لێکـدراوەکە بەگشـتی نـاگەڕێتەوە بـۆ بەشـێکی و پەیوەسـت نییە بە بەشـێکییەوە". (محەمەدی مەحـویی: ٢٠١٠: ١٠١-١٠٣). بۆ نموونە: (گۆشتپیس) کەسێکە برینی بەئاسان سارێژ نەبێت نەک (گۆشـتی پـیس)، (خەوخۆش)کەسـێک بە قـوڵی بخەوێـت نەک (خەوی خۆش).

لێـرەدا واتـای وشــە لێکـدراوەکە بـۆ هـیچ کـام لەدوو تـوخمە پێکهێنەرەکـانی وشـە لێکدراوەکە نـاگەڕێتەوە و واتـاکەی لەدەرەوەی چەقی وشە لێکدراودایە و لە واتای تـوخمە پێکهێنەرەکانی بە دەست

ناخرێت، بۆیە هیچ یەکێک لە پێکهێنەرەکانی وشە لێکدراوەکە (سەرە) پیشان نادەن، ئەم لێکدراوانە لێکدراوی دیارخەری چەق دەرەکی دەنوێنن.

۲-۳) وشەی لێکدراوی شوێنکەوتەیی (Subordinate compound):

لەم جۆرە لێکدراوەدا (پەیوەندی تەواوکەری لەنێوان دوو توخمە پێکهێنەرەکەی وشە لێکدراوەکە هەیە، بەجۆرێک یەکێک لە توخمەکان شوێنکەوتەی توخمەکەی ترە. (Bisetto & Scalise:۲۰۰۵ :۲۲٦). و ئەم جۆرە لێکدراوە بەپێی دەستکەوتنی واتای وشە لێکدراوەکە دەبێتە هەریەکە لە چەق ناوەکی و چەق دەرەکی.

۲-۳-۱) وشەی لێکدراوی شوێنکەوتەیی چەق ناوەکی:

لەم جۆرە لێکدراوە توخمێک شوێنکەوتەی توخمەکەی ترە، توخمە شوێنکەوتەکە ڕۆڵی بەرکار دەبینێت و توخمەکەی تر ڕۆڵی سەرەکی دەبێت کە لەم جۆرە لێکدراوە کارە یان لەکار وەرگیراوە.(Lieber: ۲۰۰۹ :٤٧ -٤٨). بۆ نموونە: لەوشەی لێکدراوی /track driver/ (شۆفێری قەلاب)، /taxi driver/ (شۆفێری تەکسی)، هەریەکە لە (taxi ،track) بەڕوونی شوێنکەوتەی توخمی لەکاروەرگیراو (deverbal)ی /driver/ (شۆفێر)ن کە لەکاری /drive/ (لێخوڕین) هاتووە (سەرچاوەی پێشوو: هەمان لاپەڕە). لەم چەشنە لێکدراوە بەشی یەکەم بەرکارە و بەشی دووەمی لەکارەوە هاتووە. ئەم جۆرە لێکدراوە سەرە نیشاندەدات و یەکێک لە توخمە پێکهێنەرەکانی دەبێتە سەرەی وشە لێکدراوەکە، کە هەمیشە توخمە لەکارخراوەکە دەبێت، بۆ نموونە:

نان خواردن ← خواردنی نان جۆرێکە لە خواردن

دەستگرتن ← گرتنی دەست جۆرێکە لە گرتن

٢-٣-٢) وشەی لێکدراوی شوێنکەوتەیی چەق دەرەکی:

جۆرە لێکدراوێکە کە هیچ یەکێک لە توخمەکانی سەرە نانوێنن و ((ئەوانەن کە لەناوێک (بەرکار) و ڕەگی کار پێکهاتوون، ئەمانە بەوە جیادەکرێنەوە کە جگە لە واتای کار و ناوەکە واتایەکی زیادەشیان لە ئەنجامی لێکدانەکە پەیداکردووە)). (محەمەد مەعروف فەتاح: ٢٠١٠: ٢٨١-٢٨٢). کە دەشێ بڵێین کارایە لەڕووی چەمکەوە نەک ئەرک بۆ نموونە:

کوتاڵفرۆش: کوتاڵ (ناو) + فرۆش (ڕەگی کار) واتە ئەو کەسەی کوتاڵ دەفرۆشێ.

وێنەگر: وێنە(ناو) + گر (ڕەگی کار) واتە ئەو کەسەی وێنە دەگرێ.

بۆ هەریەکە لە (سەرتاش، بلوێرژەن، پەنگرکێش...) بە هەمان شێوە دەبێت.

لێرەدا دەبینین واتای وشە لێکدراوەکە لە دەرەوەی چەقی وشەکەدایە، بۆیە کەرتەکانی ئەم لێکدراوە سەرە نانوێنن و واتای وشەکەش لە توخمە پێکهێنەرەکانی کۆنەبۆتەوە. وشەی لێکدراوی شوێنکەوتەیی سەرەڕای بوونی پەیوەندی تەواوکەری لە نێوان کەرتە پێکهێنەرەکانی هەمیشە یەکێک لە توخمە پێکهێنەرەکانی ڕەگی کار یان قەد یان چاوگ دەبێت و بەگشتی بەشی دووەمی

وشە لێکدراوەکە دەگرێت، وەک: (مارمژ، دەستکەوت، شینبوون...). محەمەدی مەحویی پێی وایە "هەمبەر بە قەدی کردار و ڕەگی کردار، کرداره ناویەکان بە جومگەیەکی ناوییەوە، تەرزی لێکدراو لە چەشنی /دەرخەر+دەرخراو/یان هەیە و یاسا ئاسا دەکرێت بە ئاوەڵفرێز". (محەمەدی مەحویی: ٢٠١٠: ٩١). واتە وشەی لێکدراوی شوێنکەوتەیی کە بەڕێگەی (ناو+چاوگ) دروستبوون پەیوەندیی دیارخەری لەنێوان توخمە پێکهێنەرەکانی هەیە، بەڵام بۆ وشەی لێکدراوی دروستبوو لەڕێگەی (ناو+ڕەگ)، (ناو+قەد) ئەمە دروست نییە، بۆ نموونە:

دەستبڕ ← * بڕی دەست.

پاشەکەوت ← * کەوتی پاش.

جوانبوون ← * بوونی جوان.

لێرەدا دەتوانرێت وشەلێکدراوەکان بەپێی بۆچوونی بیستۆو سکالیس لە شەش پۆل بخرێنەڕوو کە لەم هێلکاریەی خوارەوە دەردەکەوێت:

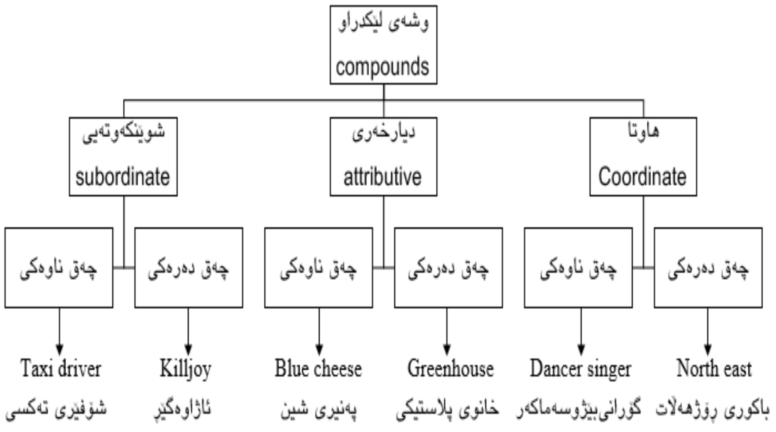

هێلکاری ژمارە(١)جۆرەکانی وشەی لێکدراو بەپێی بۆچوونی بیستۆ و سکالیس

٣- ئاماری جۆر و یاسای ڕۆنانی وشە لێکدراوەکان

وشە لێکدراوە بەکارهاتووەکان بۆ ئەم داتایە وەک کەرەستەی سەرەکی بریتییە لە وشە لێکدراوەکانی ناو (فەرهەنگی خاڵ) و بەشێکی تری کەرەستەکان لە سەرچاوە زمانەوانییەکانی زمانی کوردی وەرگیراون ، کە باسی لێکدان و وشەی لێکدراویان کردووە و وەک کەرەستەی پاڵپشت و تەواوکاری بۆ کەرەستەی(فەرهەنگی خاڵ) بەکارهاتوون،پێمان وابووە هەرچەندە داتا وەرگیراوەکە زۆرتربێت، ئەوا ئەنجامی زانستی تر پیشان دەدات.

هۆی هەڵبژاردنی (فەرهەنگی خاڵ) بۆ وەرگرتنی کەرەستە خاوەکان تیایدا بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە (فەرهەنگی خاڵ) چەند تایبەتمەندیەکی پەسەندکراوی تیادایە هیچ کام لە فەرهەنگەکانی تر کۆی ئەم تایبەتمەندیانە لەخۆ ناگرن وەک:

١_ یەکەم فەرهەنگی کوردی - کوردییە و تەواوکراوە.

٢_ یەکێکە لەو فەرهەنگانەی دەوڵەمەندە بە سەرە وشەو، فەرهەنگێکی گشتییە تایبەت نییە بە پسپۆرییەکی دیاریکراو.

٣_ فەرهەنگێکی خۆڕسکەو لەژێر کاریگەری فەرهەنگی تری کوردی نەنوسراوەو سەرە وشەکانی داتاشراو نین.

به هۆی تێدا بەرجەستە بوونی ئەم خاڵانە لە (فەرهەگی خاڵ) ئەم فەرهەنگە وەرگیراوە بۆ ئەوەی وشە لێکدراوەکانی لێوەربگیرێن و پاشان بەپێی پۆلێنەکەی بیستۆ و سکالیس بەسەر شەش جۆرەکەی وشەی لێکدراو دابەشکراون،یاسای ڕۆنانی جۆرەکانی وشە لێکدراوەکان دیاریکراوە و دواتر لە ڕێگەی وێنە ئامارییەکانەوە ڕادەی بەبەرهەمی جۆرەکانی وشەی لێکدراو و یاساکانی ڕۆنانیان خراوەتەڕوو.

٣-١- ڕێژەی بەبەرهەمیی وشەی لێکدراو بە پێی بۆچوونی بیستۆ و سکالیس لەزمانی کوردیدا

٣-١-١- ڕێژەی بەبەرهەمیی جۆرەکانی وشەی لێکدراو بە پێی بۆچوونی بیستۆ و سکالیس لەزمانی کوردیدا

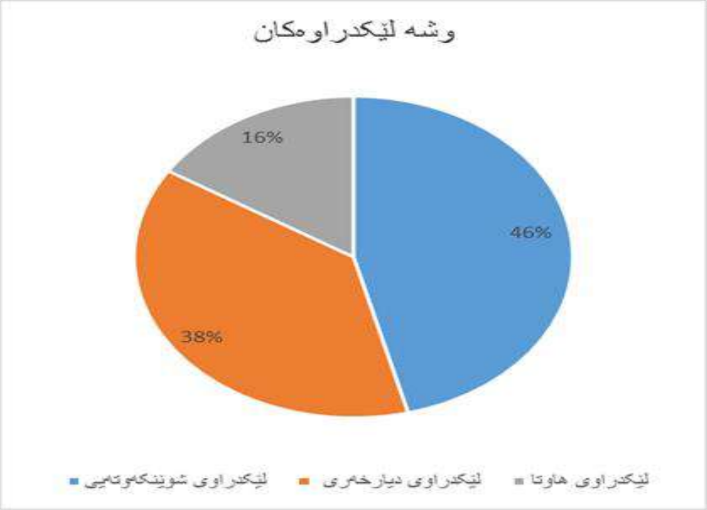

وێنەی ژمارە (١)

وەک لەم وێنەیەدا دەردەکەوێت ڕێژەی وشەی لێکدراوی شوێنکەوتەیی نزیکەی نیوەی جۆرەکانی وشەی لێکدراوی پێکهێناوە کە ڕێژەکەی ٤٦٪ە و ژمارەی وشەکانی لە داتاکەدا بریتی بووە لە (٧٤١)وشەی لێکدراو ، لە دوای ئەودا وشەی لێکدراوی دیارخەری دێت کە ڕێژەی ٣٨٪ی وشە لێکدراوەکان لەخۆدەگرێت کە دەکاتە (٦١٦) وشە لە کۆی گشتی وشە لێکدراوەکان ، هەرچی وشە لێکدراوە هاوتاکانە کەمترین ڕێژەی وشە لێکدراوەکان پێکدەهێنێت کە بریتییە لە ١٦٪ی وشە لێکدراوەکان و (٢٥١)وشە لە خۆدەگرێت.لێرەدا بۆمان ڕووندەبێتەوە کە وشەی لێکدراوی شوێنکەوتەیی لە ڕووی بەبەرهەمییەوە لە پلەی یەکەم دایەو

دوابەدوای ئەو وشەی لێکدراوی دیارخەری دێت لە پلەی دووەم و وشـــەی لێکـــدراوی هاوتـــاش لە دوای هەردوو جـــۆرەکەی دیـــکەی وشەی لێکدراو لە پلەی سێیەم دا دێت و ڕێژەی بەبەرهەمییەکەی لە نزمترین ئاستدایە.

٣-١-٢- ڕێژەی جۆرەکانی وشەی لێکدراو بە پێی چەقەکانیان

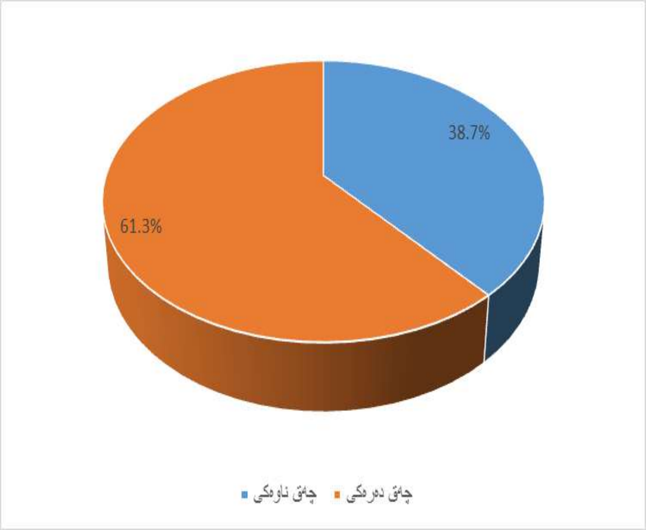

وێنەی ژمارە (٢)

وێـنەی ژمـارە (٢) ڕێـژەی جۆرەکـانی وشـــەی لێکـدراو بە پێـی چەقەکانیان بە پێی چەقەکانیان نیشاندەدات کە بریتین لە هەریەکە لە وشە لێکدراوە چەقناوەکییەکان وشە لێکدراوە چەقدەرەکیبەکان،وشـە لێکـــدراوە چەقـــدەرەکییەکان کە بـــریتین لە وشـــەی لێکـــدراوی شوێنکەوتەیی چەقدەرەکی،وشەی لێکدراوی دیارخەری چەقدەرەکی و وشـــەی لێکـدراوی هاوتـــای چەقـــدەرەکی ڕێـــژەی ٦١,٣٪ وشـــە

لێکـدراوەکان لە خـۆدەگرن و ژمــارەی وشــەکانیان (٩٨٦)وشــەیە، بەرامـبەر بە وشـە لێکـدراوە چەقناوەکییەکـان کە بـریتین لە وشـەی لێکدراوی شوێنکەوتەیی چەقناوەکی و وشـەی لێکدراوی دیـارخەری چەقنـاوەکی و وشـەی لێکـدراوی هاوتـای چەقنـاوەکی،ڕێژەی ٣٨,٧٪ وشــە لێکــدراوەکان لەخــۆ دەگرن.ژمــــارەی وشــــەکانیان (٦٢٢) وشەیە،وەک دەردەکەوێت وشە لێکدراوە چەقدەرەکییەکان ڕێژەیەکی زیاتر لە وشە لێکدراوە چەقناوەکییەکان پێکدەهێنن.

٣-١-٢-١- ڕێژەی جۆرەکانی وشەی لێکدراوی شوێنکەوتەیی بەپێی چەقەکانیان

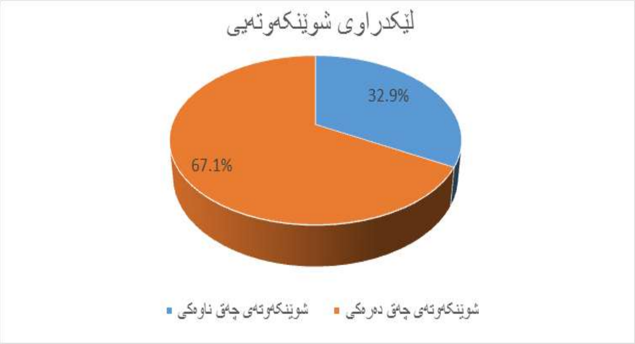

وێنەی ژمارە (٣)

وەک لە وێـنەی ژمــارە (٣) کە تـایبەتە بە ڕێـژەی جۆرەکـانی وشەی لێکدراوی شوێنکەوتەیی بە پێی چەقەکانیـان دەردەکەوێت کە وشەی لێکدراوی شوێنکەوتەیی چەق دەرەکی٦٧,١٪ی وشە لێکدراوە شـوێنکەوتەییەکان لە خـۆ دەگرێـت کە دەکـاتە (٤٩٧) وشـە لە کـۆی وشـە لێکدراوە شـوێنکەوتەییەکان،دوابەدوای ئەوە وشـەی لێکـدراوی

شوێنکەوتەی چەق ناوەکی دێت کە ڕێژەکەی ٣٢,٩ ٪ وشە لێکدراوە شوێنکەوتەییەکانەو (٢٤٤) وشە لە خۆ دەگرێت.بە پێی ڕێژەی سەدی و ژمارەی وشەکانی هەردوو جۆرەکە ڕووندەبێتەوە کە وشەی لێکدراوی شوێنکەوتەی چەق دەرەکی لە ڕووی بەبەرهەمی لە پلەی یەکەمدایەو زیاتر لە دوو ئەوەندەی وشەی لێکدراوی شوێنکەتەی چەق ناوەکی دەبێت.

-١-٢-٢- ڕێژەی جۆرەکانی وشەی لێکدراوی دیارخەری بەپێی چەقەکانیان

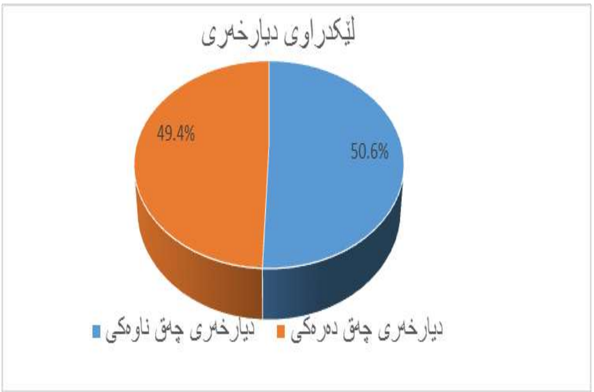

وێنەی ژمارە (٤)

وەک لە وێنەی ژمارە (٤) دەردەکەوێت کە وشەی لێکدراوی دیارخەری چەق ناوەکی نزیکەی نیوەی وشە لێکدراوە دیارخەرییەکانی پێکهێناوە کە ڕێژەکەی ٥٠,٦٪ەو ژمارەی وشەکانی بریتی بووە لە(٣١٢)وشە لە کۆی وشە لێکدراوە دیارخەرییەکان، لە دوای ئەودا وشەی لێکدراوی دیارخەری چەق دەرەکی دێت کە ڕێژەکەی ٤٩,٤٪ەو ژمارەی وشەکانی بریتی بووە لە (٣٠٤) وشە ،

وەک لە وێنەکەدا بۆمان ڕووندەبێتەوە لە ڕووی بەبەرهەمییەوە وشەی لێکدراوی دیارخەری چەق ناوەکی بە ڕێژەیەکی کەم لە پێش وشەی لێکدراوی دیارخەری چەق دەرەکی دایەو جیاوازیەکی ئەوتۆ لەم بارەیەوە نییە.

٣-١-٢-٣- ڕێژەی جۆرەکانی وشەی لێکدراوی هاوتا بەپێی چەقەکانیان

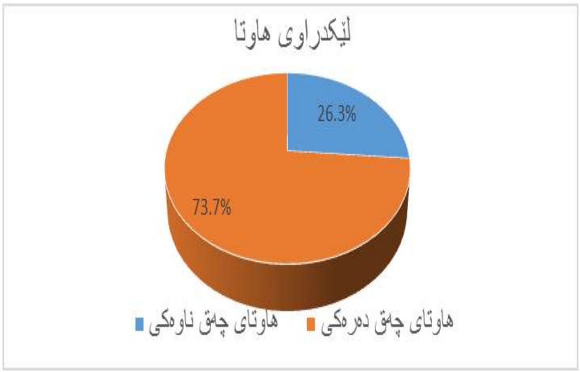

وێنەی ژمارە (٥)

وێنەی ژمارە (٥) کە تایبەتە بە ڕێژەی جۆرەکانی وشەی لێکدراوی هاوتا بە پێی چەقەکانیان لەم وێنەیەدا بۆمان دەردەکەوێت کە وشەی لێکدراوی هاوتای چەقدەرەکی زیاتر لە دوو ئەوەندەی وشەی لێکدراوی هاوتای چەقناوەکی پێکهێناوەو ڕێژەی ٧٣،٧٪ وشە لێکدراوە هاوتاکان لە خۆ دەگرێت و کە دەکاتە (١٨٥)وشە لە کۆی وشە لێکدراوە هاوتاکان هەرچی وشەی لێکدراوی هاوتای چەقناوەکیە ڕێژەکەی ٢٦،٣٪ەو (٦٦)وشە لە خۆ دەگرێت و ژمارەی

وشەکانی کەمترە لە نیوەی وشەی لێکدراوی هاوتای چەقدەرەکی و بەبەرهەمییەکەی لە پلەی دووەم دایە.

٣-١-٢-٤- ڕێژەی شەش جۆرەکەی وشەی لێکدراو بەپێی چەقەکانیان

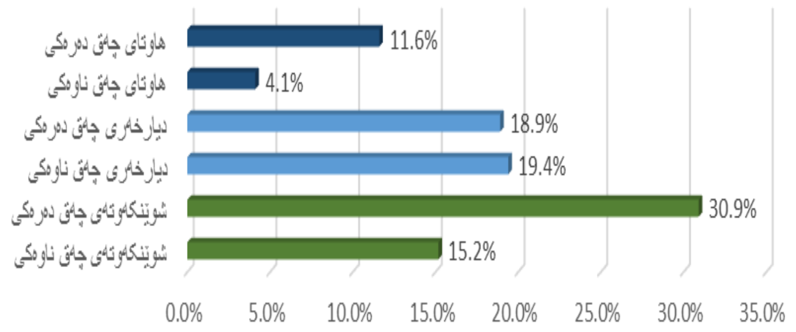

	شوێنکەوتەی چەق ناوەکی	شوێنکەوتەی چەق دەرەکی	دیارخەری چەق ناوەکی	دیارخەری چەق دەرەکی	هاوتای چەق ناوەکی	هاوتای چەق دەرەکی
Series1	15.2%	30.9%	19.4%	18.9%	4.1%	11.6%

وێنەی ژمارە (٦)

وەک دیارە وێنەی ژمارە (٦) ڕێژەی هەر شەش جۆرەکەی وشەی لێکدراو پیشان دەدات وشەی لێکدراوی شوێنکەوتەیی چەقدەرەکی ڕێژەی ٣٠,٩%ی وشە لێکدراوەکان لە خۆدەگرێت کە دەکاتە (٤٩٧) وشە لە کۆی وشە لێکدراوەکان و لە دوای ئەو وشەی لێکدراوی دیارخەری چەقناوەکی دێت کە ڕێژەی ١٩,٤٪ی وشە لێکدراوەکان دەگرێتەوە کە دەکاتە (٣١٢)وشە لە کۆی وشە لێکدراوەکان، هەرچی وشەی لێکدراوی دیارخەری چەقدەرەکیشە

ڕێژەی ٩،١٨٪ وشە لێکدراوەکان لە خۆدەگرێت و ژمارەی وشەکانی بریتی بووە لە(٣٠٤) وشە، وشەی لێکدراوی شوێنکەوتەیی چەقناوەکی ڕێژەی ٢،١٥٪ی وشە لێکدراوەکان دەگرێتەوەو کۆی وشەکانی بریتی بووە لە (٢٤٤)وشە، دوابەدوای ئەمەش وشەی لێکدراوی هاوتای چەقدەرەکی ڕێژەی ٦،١١٪ی وشە لێکدراوەکان لە خۆدەگرێت و ژمارەی وشەکانی بریتی بووە لە (١٨٥)وشە ،لە کۆتاییدا وشەی لێکدراوی هاوتایی چەقناوەکی بەڕێژەی ١،٤٪ دەردەکەوێت و کەمترین وشە لێکدراوەکان لەخۆدەگرێت کە ژمارەی وشەکانی بریتی بووە لە (٦٦)وشە لە کۆی وشە لێکدراوەکان.

٣-٢- ڕێژەی بەبەرهەمیی یاساکانی ڕۆنانی وشەی لێکدراو

٣-٢-١- ڕێژەی بەبەرهەمیی یاساکانی ڕۆنانی وشەی لێکدراوی شوێنکەوتەیی چەقناوەکی

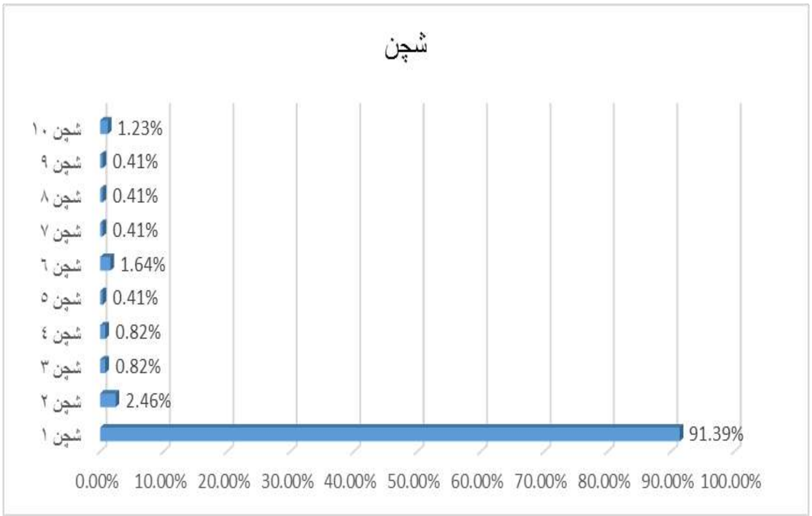

وێنەی ژمارە (٧)

وەک لەم وێنەیەدا دەردەکەوێت لە کۆی ژمارەی وشەکانی وشەی لێکدراوی شوێنکەوتەیی چەقناوەکی یاسای ژمارە (١) ڕێژەی ٩١,٣٩٪ی وشە لێکدراوە شوێنکەوتەیە چەقناوەکییەکان بەم یاسایە دروست بوون ژمارەی وشەکانی بریتی بووە لە (٢٢٣)وشەو بە پلەیەکی بەرز لە پێش یاساکانی تردایە، لە دوای ئەو یاسای ژمارە(٢) دێت کە ڕێژەی ٢,٤٦٪ی وشە لێکدراوەکان لەخۆ دەگرێت و ژمارەی وشەکانی (٦) وشەیە دوابەدوای ئەمەش یاسای ژمارە (٦) دێت کە بە ڕێژەی ١,٦٤٪ لە پلەی سێیەم دایەو ژمارەی وشەکانی (٤) وشەیە.

چەند یاسایەک هەیە کە بە ڕێژەی ٠,٤١٪ توانیویانە وشەی لێکدراوی شوێنکەوتەیی چەقناوەکی پێیانەوە دروست بێت کە بریتین لە یاساکانی ژمارە (٥)،(٧)،(٨)،(٩) کە ژمارەی وشەکانی هەریەکەیان

بریتییە لە (١) وشەو نزمترین ئاستیان هەیە لە ڕۆنانی ئەم جۆرەی وشەی لێکدراو.

٣-٢-٢- ڕێژەی بەبەرهەمیی یاساکانی ڕۆنانی وشەی لێکدراوی شوێنکەوتەییی چەقدەرەکی

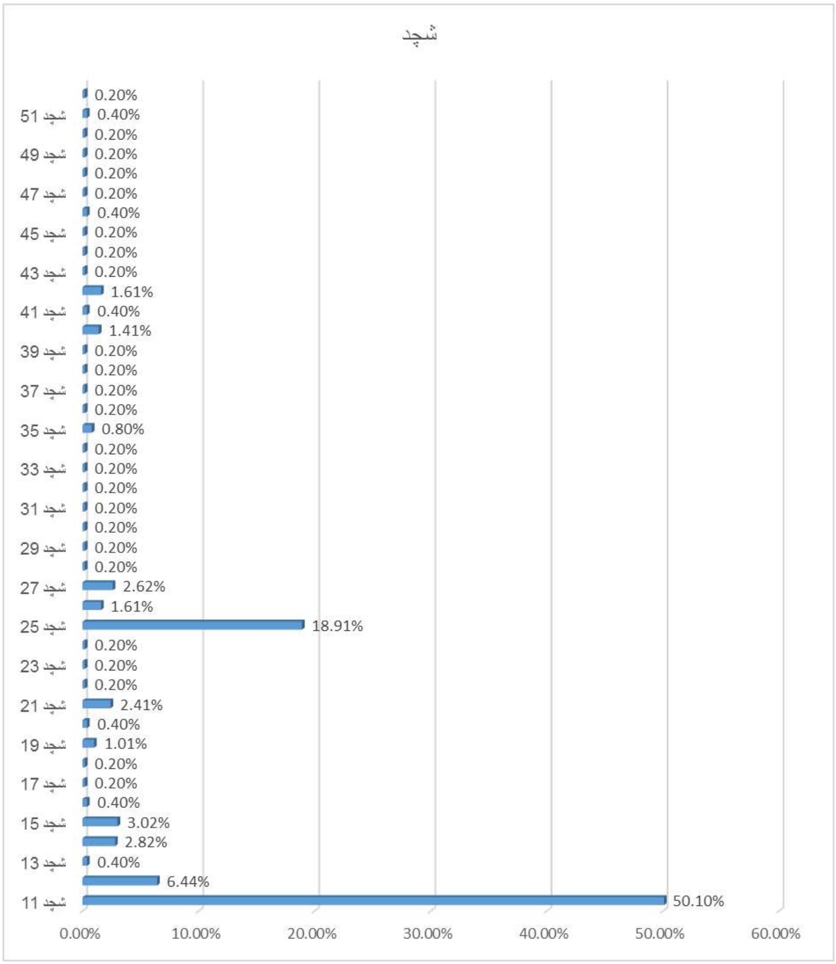

وێنەی ژمارە (٨)

وێـنەی ژمــارە (٨) کە ڕێـژەی بەبەرهەمــی یاســاکانی ڕۆنــانی وشەی لێکدراوی شـوێنکەوتەیی چەقدەرەکی پیشـان دەدات، وەک لە وێنەکەدا دەردەکەوێت ڕۆنانی وشـەکان بە پێی هەریاسـایەک ڕێژەی جیـاوازی هـەیە ڕێـژەی لە ٥٠,١٪ وشــەی لێکـدراوی شــوێنکەوتەیی چەقـدەرەکی بە پێـی یاسـای ژمـارە(١١)دروسـت بـوون کە ژمـارەی وشـەکانی (٢٤٩) وشـەیە و لە ڕووی بەبەرهـەمییەوە لە پلـەی یەکەم دایە،لە دوای ئەوە یاســای ژمــارە(٢٥) بە ڕێــژەی ١٨,٩١٪ وشـــەی لێکـدراوی شـوێنکەوتەیی چەقـدەرەکی پێدروسـت بـووە و ژمـارەی وشــەکانی (٩٤)وشــەیە، هـەرچـی یاســای ژمـارە(١٢)شـە بە ڕێـژەی ٦,٤٤٪ ئەم جۆرەی وشـەی لێکدراوی پێ دروسـت بووە و ژمـارەی وشەکانی(٣٢) وشەیە.

جگە لەم یاسـایانە کۆمەڵێک یاسـامان هـەیە کە نزمترین ئاسـتی بەبەرهـەمییان هـەیە و تەنها تاکە وشـەیەک بە هەریەکێک لەم یاسایانە دروسـت بـووە وەک یاسـاکانی ژمـارە (١٧)،(١٨)،(٢٢)،(٢٣)،(٢٤)،(٢٨)، (٢٩)،(٣٠)،(٣١)،(٣٢)،(٣٣)،(٣٤)،(٣٦)،(٣٧)،(٣٨)،(٣٩)،(٤٣)،(٤٤)،(٤٥)،(٤٧ ،(٤٨)،(٤٩)،(٥٠)،(٥٢). هـەریەکە لەم یاســــــایانە بەڕێـــــژەی ٠,٢٠٪ دەرکەوتوون.

٣-٢-٣- ڕێژەی بەبەرهەمیی یاساکانی ڕۆنانی وشەی لێکدراوی دیارخەری چەقناوەکی

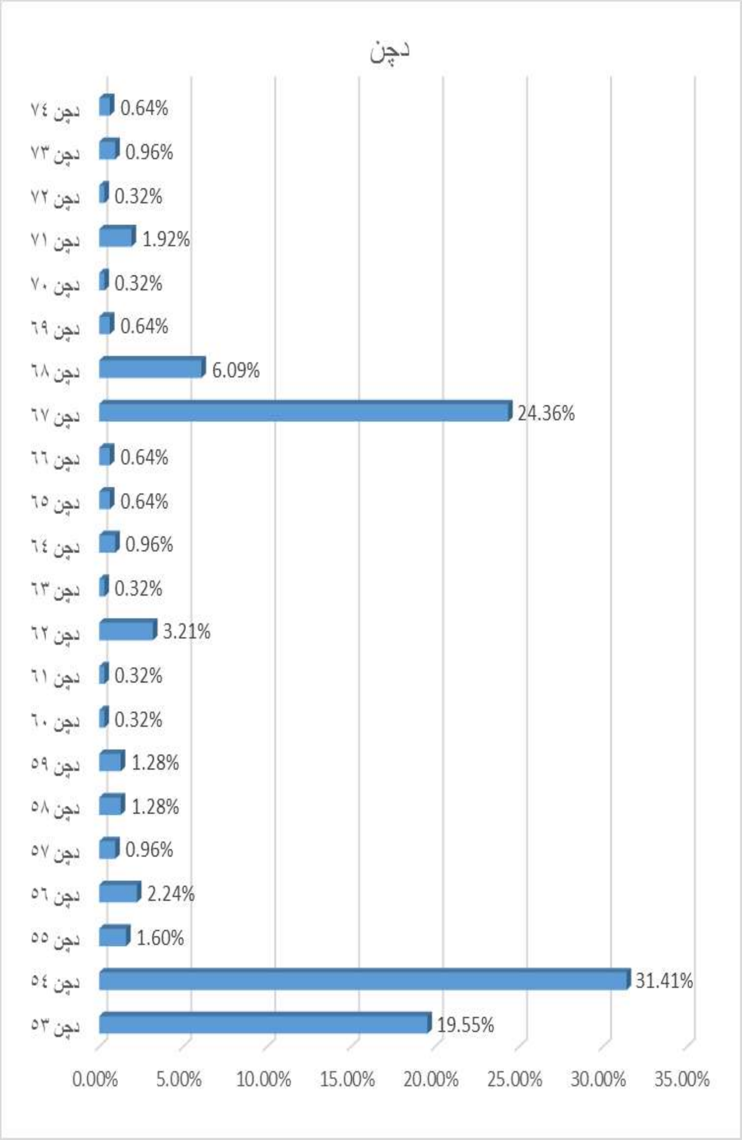

وێنەی ژمارە (٩)

وەک لە وێنەی ژمارە (٩)دا دەردەکەوێت یاسای ژمارە (٥٤) بە ڕێژەی ٣١,٤١٪ لە پلەی یەکەمدا دێت لەسەر ئاستی کۆی یاساکانی تر کە وشەی لێکدراوی دیارخەری چەقناوەکی پێدروست بووە،ئەو وشانەی بەم یاسایە دروست بوون بریتی بوون لە(٩٨)وشە بە دوای ئەوە یاسای ژمارە(٦٧) دێت کە ئاستی بەبەرهەمییەکەی لە پلەی دووەم دایە بە ڕێژەی ٢٤,٣٦٪ و ژمارەی وشەکانی (٧٦) وشەیەو یاسای ژمارە (٥٣)ش بە ڕێژەی ١٩,٥٥٪ لە ڕووی بەبەرهەمیەوە لە پلەی سێیەمدا دێت و ژمارەی وشەکانی (٦١)وشەیە.

لە دوای ئەم یاسایانە وەک دیارە کۆمەڵێک یاسا هەیە لە ڕووی بەبەرهەمی بەڕێژەی جیاواز دەردەکەون، جگە لەمانە چەند یاسایەکی تر هەن کە نزمترین ئاستی بەبەرهەمییان هەیە تا دەگاتە ئەوەی تەنها وشەیەک بەهەریەکە لەم یاسایانە دروست بووە کە بە ڕێژەی ٠,٣٢٪ دەردەکەون وەک یاساکانی ژمارە (٦٠)،(٦١)،(٦٣)،(٧٠)،(٧٢)،لە ڕووی بەبەرهەمییەوە نزمترین ئاستیان هەیە.

٣-٢-٤- ڕێژەی بەبەرهەمیی یاساکانی ڕۆنانی وشەی لێکدراوی دیارخەری چەقدەرەکی

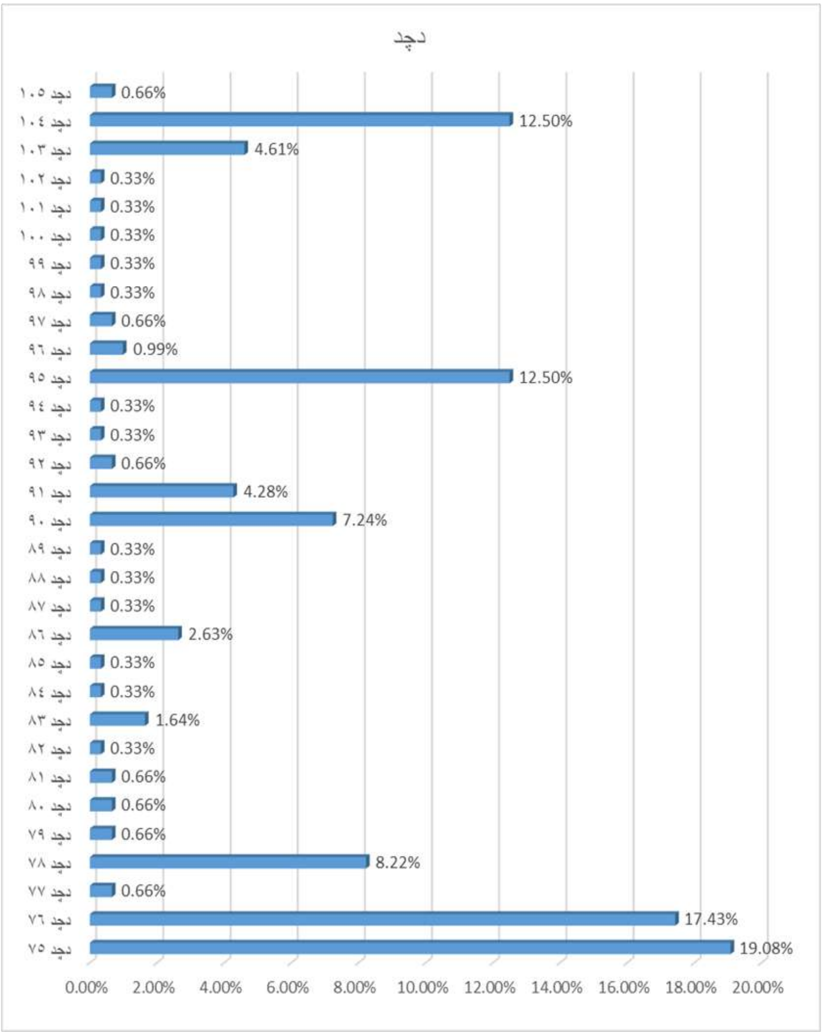

وێنەی ژمارە (١٠)

وەک لە وێنەی ژمارە(١٠)دا دەردەکەوێت ڕێژەی بەبەرهەمی یاساکانی ڕۆنانی وشەی لێکدراوی دیارخەری چەقدەرەکی بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

یاسای ژماره(٧٥) لەڕووی بەبەرهەمیەوە بەڕێژەی ١٩,٠٨٪ دێت و ژمارەی ئەو وشانەی بەم یاسایە دروست بوون بریتیبوونە لە (٥٨) وشەو لە پلەی یەکەمدا دێت، دوای ئەو یاسای ژمارە(٧٦) ڕێژەی بەبەرهەمییەکەی ١٧,٤٣٪یە و لە ڕووی بەبەرهەمییەوە لە پلەی دووەم دا دێت و ژمارەی وشەکانی بەم یاسایە دروست بوون بریتی بووە لە(٥٣) وشە لە کۆی وشە لێکدراوە دیارخەرییە چەقدەرەکییەکان،هەرچی یاساکانی ژمارە (٩٥)،(١٠٤)ن بە ڕێژەی یەکسان دەردەکەون و لە ڕووی بەبەرهەمییەوە لە پلەی سێیەمدا دێن و ڕێژەکەیان١٢,٥٪ە بە هەریەکێک لەم دوو یاسایە (٣٨)وشەی لێکدراو دروست بووە.

دوابەدوای ئەم یاسایانە چەند یاسای تر هەیە کە بە ڕێژەی کەمتر لە هەر یەکێک لەم چوار یاسایەی سەرەوە وشەی لێکدراویان پێ بەرهەم هاتووە، لە دوای ئەمانەش چەند یاسایەکی تر هەیە کە کەمترین ئاستی بەبەرهەمییان هەیە بە بەراورد لەگەڵ یاساکانی تر کە شیانی ئەوەیان هەیە تەنها تاکە وشەیەکی لێکدراوی دیارخەری چەقدەرەکی بە هەر یەکێک لەم یاسایانە دروست بێت، وەک یاساکانی ژمارە (٨٢)، (٨٤)، (٨٥)، (٨٧)، (٨٨)، (٨٩)، (٩٣)، (٩٤)، (٩٨)، (٩٩)، (١٠٠)، (١٠١)، (١٠٢)،کە هەر یەکە لەم یاسایانە بە ڕێژەی ٠,٣٣٪ دەرکەوتوون.

٣-٢-٥- ڕێژەی بەبەرهەمیی یاساکانی ڕۆنانی وشەی لێکدراوی هاوتای چەقناوەکی

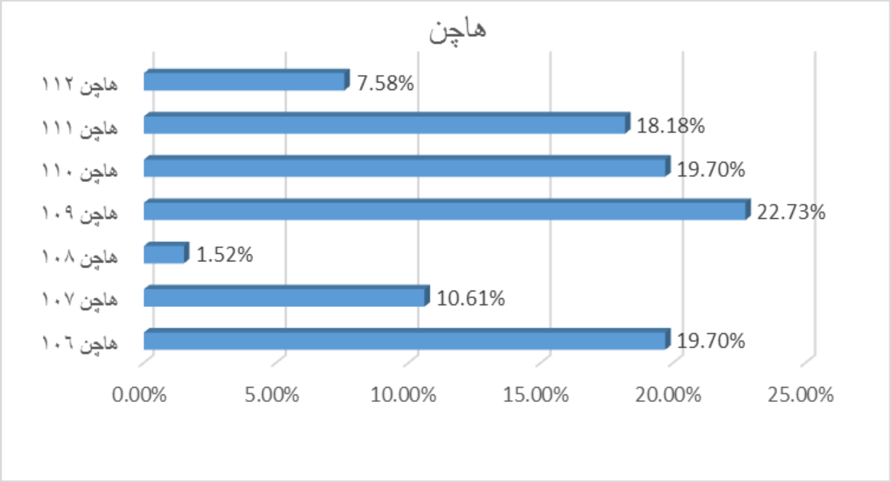

وێنەی ژمارە (١١)

وەک لەم وێنەیەدا دەردەکەوێت یاسای ژمارە (١٠٩) بە ڕێژەی٢٢,٧٣٪ بەبەرهەمترین یاسایە لە دروستکردنی وشەی هاوتای چەقناوەکی و (١٥) وشە بە پێی ئەم یاسایە دروست بوون.هەریەکە لە یاسای (١٠٦) و یاسای (١١٠) لەڕووی بەبەرهەمیەوە بە ڕێژەی یەکسان ١٩,٧٪ لە پلەی دووەم دا دێن و بەهەر یاسایەکیان (١٣) وشەی لێکدراو دروست بووە، یاسای ژمارە (١١١) بە ڕێژەی ١٨,١٨٪ ئاستی بەبەرهەمییەکەی لە پلەی سێیەمدایە ژمارەی وشەکانی بریتی بووە لە (١٢) وشە، دوابەدوای ئەم یاسایانە چەند یاسایەکی تر هەیە کە ئاستی بەبەرهەمییان لە پلەی کەمتر دایە یاسای ژمارە (١٠٨)بە ڕێژەی ١,٥٢٪ نزمترین ئاستی

بەبەرهەمـــی پیشـــان دەدات و یەک وشـــەی لێکـــدراوی هاوتـــای چەقناوەکی بەم یاسایە دروستبووە.

٣-٢-٦- ڕێژەی بەبەرهەمیی **یاساکانی ڕۆنانی وشەی لێکدراوی هاوتای چەقدەرەکی**

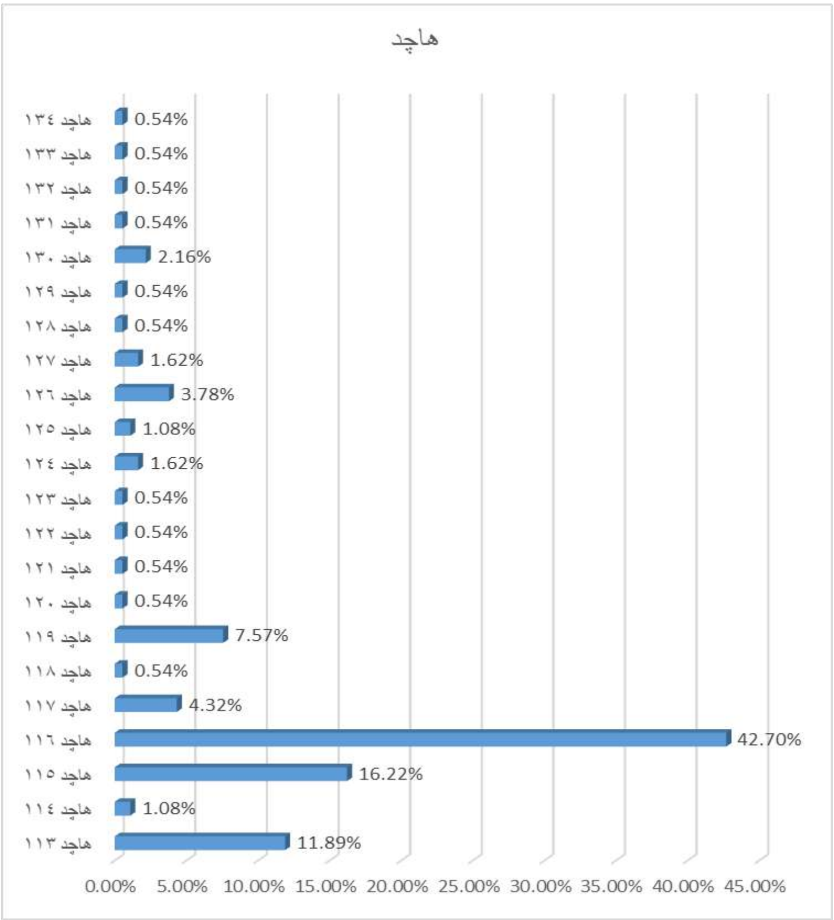

وێنەی ژمارە (١٢)

وێـنەی ژمـارە(١٢) کە ڕێـژەی بەبەرهەمـی یاسـاکانی ڕۆنـانی وشەی لێکدراوی هاوتای چەقدەرەکی پیشاندەدات لە کۆی یاساکان یاسـای ژمـارە (١١٦)لە ڕووی بەبەرهەمیـیەوە بە ڕێـژەی ٤٢,٧٪ بە بەراورد لەگەڵ ڕێـژەی یاسـاکانی تـر لە پـلەی یەکەم دایە ژمـارەی وشـەکانی بەم یاسایە دروست بـوون بریتـی بـووە لە (٧٩)وشـە، لە دوای ئەوە یاسـای ژمـارە (١١٥) دێـت بە ڕێـژەی ١٦,٢٢٪ دەردەکەوێت و (٣٠) وشـەی لێکدراوی هاوتـای چەقدەرەکی بە پێی ئەم یاسـایە دروسـت بـوون و لە ڕووی بەبەرهەمیـیەوە لە پـلەی دووەم دا دێت. هەرچی یاسـای (١١٣)شـە ڕێژەی ١١,٨٩٪ ژمارەی وشەکانی بریتی بووە لە (٢٢)وشەو لە پلەی سێیەمدا دێت.

جگە لە یاساکانی (١١٦) ،(١١٥)،(١١٣)،چەند یاسایەکی تـر هەیە بە ڕێژەی جیاواز دەرکەوتوون و ئاستی بەبەرهەمییان لە هەر یەکە لەم سێ یاسایە کەمترە، چەند یاسایەکی تر هەیە کە نزمترین ئاستی بەبەرهەمییـان هەیە وەک یاسـاکانی ژمـارە (١١٨)،(١٢٠)،(١٢١)،(١٢٢)،(١٢٣)،(١٢٨)،(١٢٩)،(١٣١)،(١٣٢)،(١٣٣)،(١٣٤)،کە هەر یەکەیـان ڕێـژەی ٠,٥٤٪ پیشـاندەدەن و یەک وشـەی لێکدراوی هاوتای چەقدەرەکی بە هەر یەکێکیان دروست بووە .

ئەنجام

١- وشــە لێكـدراوەكان بەپێـی جۆرەكانیـان لەڕووی بەبەرهەمیـیەوە جیاوازیـان هەیە، وشــەی لێكـدراوی شـوێنكەوتەیی نـزیكەی نیـوەی ژمارەی وشـە لێكدراوەكان پێكدەهێنێت بە ڕێژەی ٤٦٪ بەرامبەر بە هەر یەكە لە وشەی لێكدراوی دیارخەری و وشـەی لێكدراوی هاوتـا كە بە ڕێژەی ٣٨٪، ١٦٪ دەردەكەون. ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوەكە وشـەی لێكـدراوی شـوێنكەوتەیی كەرتەكـانی بە شـێوەی ڕاسـتەوخۆ خـراونەتە پـاڵ یەكتـری و بەبێ هـیچ زیـادەیەك ئەمەش بـۆ ئـابوری زمانی دەگەڕێتەوە.

٢- وشــەی لێكـدراوی شــوێنكەوتەیی چەقـدەرەكی بەڕێـژەی ٦٧,١٪ دەردەكەوێــت و زیـــاتر لە دوو ئەوەنـــدەی وشــــەی لێكـــدراوی شوێنكەوتەی چەقناوەكییە كە ڕێژەكەی ٣٢,٩٪یە.

٣-وشەی لێكدراوی دیارخەری بە هەردوو جۆرەكەیەوە چەقناوەكی و چەقــدەرەكی هەریەكەیــان نــزیكەی نیــوەی وشــە لێكــدراوە دیارخەرییەكانیـان لەخـۆ گرتـووە بە ڕێـژەی ٥٠,٦٪ بەرانـبەر٤٩,٤٪ دەردەكەون.

٤- لە وشە لێكدراوە هاوتاكاندا وشەی لێكدراوی هاوتای چەقدەرەكی ڕێژەی٧٣,٧٪ی وشـە لێكدراوە هاوتاكـان لەخـۆ دەگرێت كە دەكـاتە نزیكەی سێ ئەوەندەی وشـە لێكدراوە هاوتـا چەقناوەكییەكان كە بە ڕێـژەی ٢٣,٦٪ دەردەكەون و لەڕووی بەبەرهەمیـیەوە جیـاوازییەكی زۆر لە نێوانیاندا هەیە.

٥- جۆرەکـانی وشـەی لێکـدراو لە زمـانی کوردیـدا بەم ڕێـژەییەی خـوارەوە دەردەکەون بە جۆرێـک وشـەی لێکـدراوی شـوێنکەوتەیی چەقدەرەکی بەبەرهەمترینیانەو وشەی لێکدراوی هاوتای چەقناوەکی لەڕووی بەبەرهەمی لە نزمترین ئاستدایە.

جۆرەکانی وشەی لێکدراو	ڕێژەی سەدی
شوێنکەوتەیی چەقدەرەکی	٪٣٠,٩
دیارخەری چەقناوەکی	٪١٩,٤
دیارخەری چەقدەرەکی	٪١٨,٨
شوێنکەوتەیی چەقناوەکی	٪١٥,٢
هاوتای چەقدەرەکی	٪١١,٦
هاوتای چەقناوەکی	٪٤,١

٦- لەسـەر ئاسـتی کـۆی وشـە لێکـدراوەکان ، وشـە لێکـدراوە چەقـدەرەکییەکان ڕێـژەی ٪٦١,٣ کـۆی وشـە لێکـدراوەکان لەخـۆ دەگرن، بەرانبەر وشە لێکدراوە چەقناوەکییەکان کە ڕێژەی ٪٣٨,٧ی وشە لێکدراوەکان دەگرنەخۆ.

٧- بەبەرهەمی یاساکانی ڕۆنانی وشەی لێکدراو بە پێی جۆری وشە لێکدراوەکان بەم ڕێژانەی خوارەوە دەردەکەوێت:

ا- وشەی لێکدراوی شوێنکەوتەیی:

١-لە وشـەی لێکدراوی (شـچن)دا، لە ڕووی بەبەرهەمییەوە یاسـای ژمـارە (١) لە پلەی یەکەمـدا دێت بەڕێـژەی٩١,٣٩٪، کۆمەڵێک یاسـا هەن کە نزمتــرین ئاســتی بەبەرهەمییــان هەیەو بەڕێــژەی ٠,٤١٪ دەردەکەون.

٢-لە وشەی لێکدراوی (شچد)دا، یاسای ژمارە (١١) بەڕێژەی ٥٠,١٪ دەردەکەوێت و بەبەرهەمترینی یاسـاکانە و چەند یاسـایەک هەن کە بەڕێژەی ٠,٢٠٪ دەردەکەون و نزمترین ئاستی بەبەرهەمییان هەیە.

ب- وشەی لێکدراوی دیارخەری:

١-لە وشــەی لێکــدراوی (دچن)دا،یاســای ژمــارە (٥٤) بە ڕێــژەی ٣١,٤١٪ دەردەکەوێت، لە ڕووی بەبەرهەمییەوە لە پلەی یەکەمـدایە، چەنـد یاسـایەک نزمتـرین ئاسـتی بەبەرهەمییـان هەیەو بە ڕێـژەی ٠,٣٢٪ دەردەکەون.

٢- لە وشــەی لێکــدراوی (دچــد)دا، یاســای ژمــارە (٧٥) بە ڕێــژەی ١٩,٠٨٪ لە پلەی یەکەمـدا دێت لە ڕووی بەبەرهەمییەوەو کۆمەڵێک یاســا هەن بە ڕێــــژەی ٠,٣٣٪ دەردەکەون و کەمتـــرین ئاســـتی بەبەرهەمییان هەیە.

پ_ وشەی لێکدراوی هاوتا:

١- له وشـەی لێکـدراوی (هـاچن)دا، یاسـای ژمـاره (١٠٩) له ڕووی بەبەرهەمییەوه له پلەی یەکەمدا دێت به ڕێژەی ٢٢,٧٣٪، یاسای ژماره (١٠٨) به ڕێژەی ١,٥٢٪ کەمترین ئاستی بەبەرهەمی هەیه.

٢- له وشـەی لێکدراوی (هاچد)دا، یاسـای ژمـاره (١١٦) به ڕێـژەی ٤٢,٧٪ دەردەکەوێت و بەرزتـرین ئاسـتی بەبەرهەمـی هەیه، چەنـد یاسـایەک نزمتـرین ئاسـتی بەبەرهەمییـان هەیه و بەڕێـژەی٠,٥٤٪ دەردەکەون.

٨- لەسـەر ئاسـتی ده له بەبەرهەمترین یاسـاکان له کۆی یاسـاکانی ڕۆنانی وشەی لێکدراو یاسای ژماره(١١_شـچد) به ڕێژەی ١٥,٤٩٪ له پـلەی یەکەمـدا دێت له ڕووی بەبەرهەمییەوه و یاسـای ژمـاره (١_شچن) به ڕێژەی ١٣,٨٧٪ له پلەی دووەمدا دێت، یاساکانی ژماره (١٠٤_دچد) و (٩٥_دچد) بەڕێژەی ٢,٣٦٪ له کۆی یـازده یاسـاکەدا نزمترین ئاستی بەبەرهەمییان هەیه.

سەرچاوەکان

- محەمەدی مەحویی(۲۰۰۱)، زمان وزانسنی زمان، بەرگی یەکەم، دەزگای چاپ وپەخشی سەردەم، سلێمانی.
- ____________ (۲۰۱۰)، مۆرفۆلـــــۆژی و بەیەکـــــداچونی پێکهاتەکان، بەرگی یەکەم، چاپخانەی زانکۆی سلێمانی، سلێمانی.
- مـــحەمەد مەعـــروف فەتـــاح(۲۰۱۰)، لێکۆڵینەوەزمانەوانییەکـــان، کۆکردنەوەوئامـــادەکردنی شـــێروان حســـێن خۆشـــناو- شـــێروان میرزاقادر، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر.
- نەرمـــین عـــومەر ئەحـــمەد(۲۰۱۰)، بەبەرهەمـــی لەمۆرفۆلـــۆژیی کوردیدا، نامەی ماستەر، کۆلێژی زمان، زانکۆی سلێمانی.

چاوپێکەوتن:

- م. عەلی حەمەد عوسمان، زانکۆی سۆران، ۲۰۱۷/۵/۱٦

بەزمانی فارسی:

آزیتـا عباسـی(۱۳۸٤)،زایـایی سـاخت واژی،مجـله دانشـکده ادبیـات دانشگاه تهران.

بە زمانی ئینگلیزی:

- Bauer, L. (2001). Morphological productivity (Vol:95). Cambridge University Press.
- Bisetto, A., & Scalise, S. (2005). The classification of compounds. Lingue e linguaggio, 4(2), 319-332.
- Fasold, R. W., & Connor-Linton, J. (Cup). (2006). An introduction to language and linguistics. Cambridge University Press.

- Fromkin, V., Rodman, R., & Hyams, N. (2014). An introduction to language. 10th edition. Cengage Learning.
- Lieber, R. (2009). Introducing morphology. Cambridge University Press.

ئەو سەرچاوانەی وشە لێکدراوەکانیان لێوەرگیراوە:

- ئەورەحمانی حاجی مارف(٢٠١٤)، ڕێزمانی کوردی، بەشی یەکەم(ناو)، چاپخانەی ڕۆژهەلات، هەولێر.
- ______________ (٢٠١٤)، ڕێزمانی کوردی، بەشی سێیەم(ئاوەڵناو)، چاپخانەی ڕۆژهەلات، هەولێر.
- ______________ (٢٠١٤)، ڕێزمانی کوردی، بەشی چوارەم(ژمارە و ئاوەڵکردار)،چاپی دووەم، چاپخانەی ڕۆژهەلات، هەولێر.
- بابا رەسول نوری(٢٠١٣)، پێکهاتەی ژمارە لە زمانی کوردیدا، بڵاوکراوەی ئەکادیمیای کوردی، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر.
- تەوفیق وەهبی(١٩٢٩)، دەستووری زمانی کوردی، جیزمی یەکەم، چاپخانەی(دارالطباعةالحدیثة)، بەغدا.
- دلێر صادق کانبی(٢٠١٥)، تیۆری بارگەخستن و ڕۆنانی ڕستە، چاپی یەکەم، چاپخانەی موکریان، هەولێر.
- ڕەفیق شوانی(٢٠١١)، وشەسازی زمانی کوردی، چاپخانەی ڕۆژهەلات، هەولێر.
- ڕۆژان نووری عەبدوڵلا(٢٠٠٦)، فەرهەنگی زمان و زاراوەسازیی کوردی، نامەی ماستەر، کۆلێژی پەروەردە، زانکۆی کۆیە.

- شێخ محەمەدی خاڵ(٢٠٠٥)، فەرهەنگی خاڵ، چاپی دووەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر.
- علی رخزادی(١٣٨٩)، ڕێزمانی کوردی سۆرانی، چاپی یەکەم، بڵاوکردنەوەی کوردستان.
- ک.ک.کوردۆییڤ(١٩٨٤)، ڕێزمانی کوردی بەکەرەستەی دیالێکتی کرمانجی و سۆرانی، وەرگێڕانی کوردستان موکریانی، چاپخانەی الأديب البغدادي، بەغداد.
- لیژنەی زمان و زانستەکانی لەکۆڕی زانیاری کورد(٢٠١١)، ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی،
- چاپی دووەم، دەزگای ئاراس، هەولێر.
- محەمەدی مەحوویی(٢٠١٠)، مۆرفۆلۆژی و بەیەکداچونی پێکهاتەکان، بەرگی یەکەم، چاپخانەی زانکۆی سلێمانی، سلێمانی.
- محەمەد مەعروف فەتاح (٢٠١٠)،لێکۆلینەوەزمانەوانییەکان، کۆکردنەوەوئامادەکردنی شێروان حسێن خۆشناو- شێروان میرزاقادر، چاپی یەکەم، چاپحانەی رۆژهەلات، هەولێر.
- نازەنین جەلال ئەحمەد(٢٠٠٤)، وشەی لێکدراو لە دیالێکتی کرمانجیی خوارووی زمانی
- کوردیدا، نامەی دکتۆرا، کۆلێجی پەروەردە- ئیبن ڕوشد، زانکۆی بەغدا.
- نەسرین فەخری وکوردستان موکریانی(١٩٨٢)، ریزمانی کوردی، چاپخانەی زانکۆی
- سەلاحەددین، هەولێر.
- نووری عەلی ئەمین (٢٠١٣)، ریزمانی کوردی، چاپی سێیەم، چاپخانەی شەهاب، هەولێر.

- یووسـف شـەریف سـەعید(٢٠١٣)، وشەسـازی زمـانی کـوردی، بڵاوکراوەی ئەکادیمیای کوردی، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر.

ملخص

هذا البحث الموسوم بـ ((إنتاجية عملية التركيب في اللغة الكوردية))، يتناول مقدارية الانتاج في عملية التركيب، ويستعرض مقدار القواعد التركيبية للكلمة المركبة، فعلى الرغم من وجود مصادر لغوية كثيرة في اللغة الكوردية التي ذكرت فيها عملية التركيب والكلمة المركبة الاّ أننا لم نعثر فيها على ذكر انتاج أنواع الكلمة المركبة والقواعد التركيبية للكلمة المركبة، علماً بأن الكلمات المركبة تلعب دوراً مهماً وبمقدار كثير في اثراء المعجم الكوردي، ولبيان وتوضيح مقدار القواعد التركيبية للكلمة المركبة تم الاعتماد على المنهج الوصفي والاحصائي، ففي الاحصاء تم الاستفادة من برنامج (مايكروسوفت أكسل)، معتمداً من الناحية النظرية لتصنيف أنواع الكلمة المركبة على تصنيف (بيستو و سكاليس) وفي النهاية توصل البحث إلى نتائج لإظهار الفرق في مستوى الانتاج بين انواع الكلمة المركبة، وبين القواعد التركيبية للكلمة المركبة.

اشتمل البحث على مقدمة وثلاثة فصول وخاتمة وثبتاً بالمصادر التي استفدنا منها:

الفصل الأول: عنوانه ((الإنتاجية والقواعد التركيبية)) تم فيه توضيح الانتاجية كمصطلح في اللغة والمورفولوج والتركيب، وبالتالي إلقاء الضوء على أنواع المورفيمات وتصنيفها في اللغة الكوردية، وكذا القاء الضوء على عملية التركيب وعمليات أخرى لانتاج الكلمة.

الفصل الثاني : يتناول ((الكلمة المركبة وانواعها في اللغة الكوردية)) ؛ تعريفها، استعراض خصائصها، ويستعرض فيه ايضاً نوع الكلمة وتصنيفها من وجهة النظر اللغوي الأجنبي والكوردي، وحسب تصنيف

(بيستو و سكاليس) للكلمة المركبة تم فيه ذكر أنـواع كلمـة المركبـة فـي اللغـة الكوردية.

اما الفصـل الثالـث: فقد خُصـص لــ (إنتاجيـة القواعد التركيبيـة للكلمـات المركبة فـي اللغـة الكورديـة)، ويبحـث عـن الكلمـات المركبـة وتقسيمها علـى انواعها، وتوضيح القواعد التركيبية، وموضحاً فيه عن طريق الاحصاء فـي إنتاج مقدار الكلمات المركبـة وانواعهـا حسب تصـنيف (بيسـتو و سـكاليس)، وانتاج مقدار القواعد التركيبية للكلمات المركبة.

Abstract

This study is entitled “The Productivity of Compounding Process in Kurdish Language”. The thesis is about productivity in the Compounding process in which the extent of productivity is manifested in the compound-word construction. Although the processes of Compounding and compound-words have been stated in Kurdish linguistic sources, the productivity in various compound-words and the rules for constructing the compound-words have not been explained in Kurdish Language. Furthermore, compound words play great roles in enriching Kurdish dictionaries. To show the productivity extent in the rules of constructing compound-words, the researcher has depended on descriptive and statistic methods. For the statistics, he has got benefit of Excel programme in Microsoft Programme. Besides, the researcher has made use of the Bisetto and Scalise classification to categorize various compound words. A number of results have been reached at to reveal the ratio of difference in productivity level among the kinds of compound words and among the rules of constructing compound words. A part from the introduction, results, and the utilized references, the present research is comprised of three sections.

The first section is about “productivity and word construction”, productivity as a concept and term, productivity in language, morphology, and compounding structures have been explained. Later, the types of morphemes and their categories in Kurdish Language are stated. Then, the light is shed on the processes of compounding and other processes in word construction in Kurdish Language.

The Second section talks about “Compound Words and their Types in Kurdish Language”. In this part, compound words have been introduced and then their features have been explained. The compound-word categorization has been stated according to foreign and Kurdish linguists. Thus, the sorts of compound words have been categorized in Kurdish Language on the basis of the Bisetto and Scalise classification.

The third section is assigned to “The Productivity of structural rules of compound words in Kurdish language”. The compound words have been categorized in terms of their types, and then their construction rules have been marked. After that, by means of statistics, their productivity and each types ratio of compound words according to the Bisetto and Scalise classification have been calculated. Finally, productivity extent and the ratio of word-compound construction rules have been indicated.